

CHAMBRE DES REPRÉSENTANTS
DE BELGIQUE

13 juillet 2006

PROJET DE LOI

**visant à réprimer l'abus frauduleux
de l'état d'ignorance ou de la situation
de faiblesse des personnes**

SOMMAIRE

1. Résumé .....
2. Exposé des motifs .....
3. Avant-projet .....
4. Avis du Conseil d'État .....
5. Projet de loi .....
6. Annexe .....

BELGISCHE KAMER VAN
VOLKSVERTEGENWOORDIGERS

13 juli 2006

WETSONTWERP

**tot bestrafing van het bedrieglijk
misbruik van de onwetendheid of van
de zwakke positie van personen**

INHOUD

1. Samenvatting .....
2. Memorie van toelichting .....
3. Voorontwerp .....
4. Advies van de Raad van State .....
5. Wetsontwerp .....
6. Bijlage .....

Le Gouvernement a déposé ce projet de loi le 13 juillet 2006.

De Regering heeft dit wetsontwerp op 13 juli 2006 ingediend.

Le «bon à tirer» a été reçu à la Chambre le 20 juillet 2006.

De «goedkeuring tot drukken» werd op 20 juli 2006 door de Kamer ontvangen.

cdH	: Centre démocrate Humaniste
CD&V	: Christen-Democratisch en Vlaams
ECOLO	: Ecologistes Confédérés pour l'organisation de luttes originales
FN	: Front National
MR	: Mouvement Réformateur
N-VA	: Nieuw - Vlaamse Alliantie
PS	: Parti socialiste
sp.a - spirit	: Socialistische Partij Anders - Sociaal progressief internationaal, regionalistisch integraal democratisch toekomstgericht.
Vlaams Belang	: Vlaams Belang
VLD	: Vlaamse Liberalen en Democraten

Abréviations dans la numérotation des publications :

DOC 51 0000/000 :	Document parlementaire de la 51e législature, suivi du n° de base et du n° consécutif
QRVA :	Questions et Réponses écrites
CRIV :	Version Provisoire du Compte Rendu intégral (couverture verte)
CRABV :	Compte Rendu Analytique (couverture bleue)
CRIV :	Compte Rendu Intégral, avec, à gauche, le compte rendu intégral et, à droite, le compte rendu analytique traduit des interventions (avec les annexes) (PLEN: couverture blanche; COM: couverture saumon)
PLEN :	Séance plénière
COM :	Réunion de commission
MOT :	Motions déposées en conclusion d'interpellations (papier beige)

Afkortingen bij de nummering van de publicaties :

DOC 51 0000/000 :	Parlementair document van de 51e zittingsperiode + basisnummer en volgnummer
QRVA :	Schriftelijke Vragen en Antwoorden
CRIV :	Voorlopige versie van het Integraal Verslag (groene kaft)
CRABV :	Beknopt Verslag (blauwe kaft)
CRIV :	Integraal Verslag, met links het definitieve integraal verslag en rechts het vertaald beknopt verslag van de toespraken (met de bijlagen) (PLEN: witte kaft; COM: zalmkleurige kaft)
PLEN :	Plenum
COM :	Commissievergadering
MOT :	moties tot besluit van interpellaties (beigekleurig papier)

Publications officielles éditées par la Chambre des représentants

Commandes :
Place de la Nation 2
1008 Bruxelles
Tél. : 02/ 549 81 60
Fax : 02/549 82 74
www.laChambre.be

Officiële publicaties, uitgegeven door de Kamer van volksvertegenwoordigers

Bestellingen :
Natieplein 2
1008 Brussel
Tel. : 02/ 549 81 60
Fax : 02/549 82 74
www.deKamer.be
e-mail : publicaties@deKamer.be

RÉSUMÉ

Dans son rapport, la Commission d'enquête visant à élaborer une politique en vue de lutter contre les pratiques illégales des sectes et le danger qu'elles représentent pour la société et pour les personnes, particulièrement pour les mineurs d'âge, recommandait l'introduction dans notre droit pénal d'une disposition réprimant l'abus de la position de faiblesse d'un individu (Doc. Parl. Chambre, n° 313/8 – 95/96, p.224)

Le présent projet vise à mettre cette recommandation en oeuvre en érigeant en infraction l'abus frauduleux de l'état d'ignorance ou de la situation de faiblesse d'une personne pour obliger celle-ci à un acte ou à une abstention portant gravement atteinte à son intégrité physique, à sa santé physique ou mentale ou portant gravement atteinte à son patrimoine.

SAMENVATTING

In zijn verslag heeft de Onderzoekscommissie met het oog op de beleidsvorming ter bestrijding van de onwettige praktijken van de sekten en van de gevaren ervan voor de samenleving, en voor het individu, inzonderheid voor de minderjarigen, de aanbeveling gedaan om in ons strafrecht een bepaling te introduceren die het misbruik van de zwakke positie van een individu strafbaar stelt (Stukken Kamer, nr. 313/8 – 95-96, p. 224).

Het huidige ontwerp wenst deze aanbeveling ten uitvoer te leggen door het bedrieglijk misbruik van de onwetendheid of van de zwakke positie van personen om deze te dwingen een daad te stellen of te verzuimen een daad te stellen, waardoor zijn fysieke integriteit, zijn fysieke of mentale gezondheid of zijn vermogen ernstig wordt geschaad, strafbaar te stellen.

EXPOSE DES MOTIFS

Le but de ce projet de la loi est d'insérer dans le Code pénal une disposition visant à réprimer l'abus de l'état d'ignorance ou de faiblesse d'une personne. Etant principalement une atteinte contre les personnes, cette nouvelle disposition prendrait place dans un nouveau chapitre IVter au sein du titre VIII du livre II du code pénal «Des crimes et des délits contre les personnes».

Il y a quelques années, des événements graves démontrant l'emprise des sectes sur des personnes avaient amené le Parlement à créer une Commission d'enquête. Celle-ci préconisait dans son rapport (Doc. Parl. Chambre, n° 313/8 –95/96) plusieurs mesures, tant au plan fédéral qu'au niveau communautaire. Au plan fédéral, il était proposé de compléter notre arsenal juridique par une disposition réprimant l'abus de la situation de faiblesse.

Le présent projet, dans la ligne des conclusions du rapport de 1997, prévoit d'ériger en infraction l'abus de l'état d'ignorance ou de la situation de faiblesse, soit d'un mineur, soit d'une personne particulièrement vulnérable, en raison de son âge, d'une maladie, d'une infirmité, d'une déficience physique ou psychique, de sa situation administrative illégale ou précaire, de sa situation sociale précaire ou d'un état de grossesse pour conduire ce mineur ou cette personne à un acte ou à une abstention portant gravement atteinte à son intégrité physique, à sa santé physique ou mentale ou portant gravement atteinte à son patrimoine. Ainsi, les menaces, intimidations ou pressions morales commises intentionnellement sur une personne vulnérable pour obtenir d'elle un acte déterminé positif ou négatif seront condamnables.

Ce projet vise à réprimer les comportements répréhensibles commis par n'importe qui et non spécifiquement ceux qui seraient commis dans le cadre d'organisations sectaires. En effet, ces comportements doivent être sanctionnés parce qu'ils portent atteinte aux droits des personnes, pouvant lui causer de graves dommages, et non parce qu'ils seraient commis dans tel ou tel cadre particulier.

Le présent projet a donc pour objet de protéger les personnes faibles contre des actes susceptibles de leur porter gravement préjudice tout en évitant de porter atteinte aux libertés et droits fondamentaux reconnus par la Constitution et par la Convention de Sauvegarde des Droits de l'Homme et de Libertés fondamentales

MEMORIE VAN TOELICHTING

Het doel van dit wetsontwerp bestaat erin een bepaling in te voegen in het strafwetboek die ertoe strekt het misbruik van de onwetendheid of van de zwakke positie van personen te bestraffen. Aangezien het hier hoofdzakelijk gaat om een misdrijf tegen personen, zal dit nieuwe artikel worden ingevoegd in een nieuw hoofdstuk IVter in titel VIII van boek II van het strafwetboek «Misdaden en wanbedrijven tegen personen».

Enkele jaren geleden hebben enkele ernstige gebeurtenissen die de greep van de sectes op bepaalde personen aantoonde, ertoe geleid dat het Parlement een onderzoekscommissie oprichtte. Deze commissie deed in zijn verslag (Stuk Kamer, nr. 313/8 - 95/96) verschillende aanbevelingen, zowel op het federale als op het gemeenschapsniveau. Op het federaal niveau werd er voorgesteld om ons wetgevend arsenaal aan te vullen met een bepaling die het misbruik van de zwakke positie strafbaar stelt.

In het verlengde van de conclusies van het verslag van 1997, wenst het huidige ontwerp het misbruik van de onwetendheid of de zwakke positie van hetzij een minderjarige, hetzij een persoon die bijzonder kwetsbaar persoon is wegens zijn leeftijd, een ziekte, een lichamelijke of geestelijke gebrek of onvolwaardigheid, van zijn onwettige of precare administratieve toestand, zijn precare sociale toestand of tengevolge van zwangerschap, om deze minderjarige of deze persoon te brengen tot een daad of een verzuim waardoor zijn fysieke integriteit, zijn fysieke of mentale gezondheid of zijn vermogen ernstig wordt aangetast, als misdrijf in te voeren. Zo zullen opzettelijke bedreigingen, intimidaties of morele druk ten aanzien van een kwetsbaar persoon teneinde deze persoon tot een welbepaalde positieve of negatieve daad te dwingen, kunnen worden gestraft.

Dit ontwerp wenst de laakbare gedragingen gepleegd door gelijk wie te beteugelen en niet alleen die gedragingen die worden gepleegd in het kader van sektarische organisaties. Deze gedragingen moeten inderdaad worden gesanctioneerd omdat ze een aanslag uitmaken op de rechten van personen, en die ze ernstige schade kunnen toebrengen, en niet omdat ze in één of andere specifiek kader werden gepleegd.

Het huidige ontwerp heeft dus tot doel om zwakke personen te beschermen tegen handelingen die hen ernstige schade kunnen toebrengen en dit zonder afbreuk te doen aan de fundamentele rechten en vrijheden erkend door de Grondwet en door het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de funda-

en particulier, la liberté de pensée, de conscience et de religion, la liberté d'expression, la liberté de réunion et d'association. Seul les actes abusifs et frauduleux causant des dommages à des mineurs ou à des personnes vulnérables ou à leur patrimoine sont visés par le présent projet. Réprimant les atteintes dommageables portées aux droits des individus, il ne saurait en aucune façon être considéré comme une restriction aux libertés et droits fondamentaux.

L'incrimination proposée se veut également suffisamment précise afin de respecter le principe de légalité en matière pénale, garanti par les articles 12 et 14 de la Constitution ainsi que par l'article 7 de la Convention de Sauvegarde des Droits de l'Homme et de Libertés fondamentales. Ce principe commande que la loi pénale soit formulée en des termes suffisamment précis que pour permettre à chacun de savoir, au moment où il adopte un comportement si celui-ci est ou non punissable.

Le présent projet vise l'abus de l'état d'ignorance ou de la situation de faiblesse. Suite aux observations du Conseil d'Etat, le présent projet prévoit expressément que cet abus doit être frauduleux. Un tel abus implique nécessairement l'exigence d'une intention spécifique (dol spécial spécifique) dans le chef de l'auteur pour être punissable. Cette intention impose, d'une part, que l'état d'ignorance ou la situation de faiblesse soit connue de celui-ci et, d'autre part, qu'il sache que le comportement auquel il conduit la victime porte gravement atteinte à son intégrité physique ou mentale ou à son patrimoine.

L'abus frauduleux implique l'utilisation de stratagèmes qui conduisent la victime à adopter un comportement qu'elle n'aurait autrement pas adopté. Ainsi, l'abus peut s'opérer grâce au recours à plusieurs techniques, en particulier les techniques de manipulation mentale utilisées afin de déséquilibrer la personne en vue de la soumettre à une emprise. Ces procédés peuvent consister dans la passation de tests mettant en évidence les défauts de l'intéressé et le poussant à s'améliorer en suivant le parcours proposé par une organisation, ou de méthodes plus brutales telles que l'affaiblissement de l'individu par la privation de nourriture ou de sommeil ou la réduction de son esprit critique en l'astreignant à des actes ou des prières répétitifs afin d'obtenir sa complète obéissance ou encore, des techniques sophrologiques pouvant atteindre l'hypnose profonde ou transiter par la prescription de drogue. Ces techniques correspondent à des formes d'abus frauduleux d'ignorance ou de la faiblesse visées par le texte proposé.

mentele vrijheden en in het bijzonder de vrijheid van gedachte, geweten en religie, de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van vergadering en vereniging. Dit ontwerp heeft uitsluitend betrekking op foutieve en bedrieglijke handelingen die schade veroorzaken aan minderjarigen of kwetsbare personen of aan hun vermogen. Het strekt tot bestraffing van schadelijke schendingen van de rechten van de mens en kan dan ook geenszins worden beschouwd als een beperking van de fundamentele rechten en vrijheden.

De voorgestelde incriminatie moet ook voldoende precies zijn teneinde het legaliteitsbeginsel in strafzaken te respecteren, zoals dit gewaarborgd is door artikel 12 en 14 van de Grondwet als ook door artikel 7 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Dit beginsel eist dat de strafwet in voldoende precieze bewoordingen is opgesteld zodat iedereen kan weten, op het ogenblik dat hij een bepaalde gedraging aanneemt, of hij al dan niet strafbaar is.

Het huidig ontwerp viseert het misbruik van de onwetendheid of van de zwakke positie. Naar aanleiding van de opmerkingen van de Raad van State wordt in het ontwerp uitdrukkelijk gesteld dat het misbruik bedrieglijk moet zijn. Dergelijk misbruik vereist steeds een specifieke oogmerk (gans bijzonder opzet) in hoofde van de dader opdat deze strafbaar zou zijn. Dit oogmerk onderstelt enerzijds dat hij de onwetendheid of de zwakke positie kent en anderzijds dat hij weet dat het gedrag waartoe hij het slachtoffer beweegt een ernstige aantasting van diens fysieke integriteit, diens fysieke of mentale gezondheid of diens vermogen inhoudt.

Het bedrieglijk misbruik onderstelt dat listen worden gebruikt, waardoor het slachtoffer ertoe wordt gebracht zich te gedragen op een manier waarop hij zich anders niet zou gedragen. Zo kunnen verschillende technieken worden gebruikt, in het bijzonder geestelijke manipulatie om de persoon uit zijn evenwicht te brengen en hem in de greep te krijgen. Deze technieken kunnen bestaan in het afnemen tests die de gebreken van de betrokkene in de verf zetten en hem aanzetten om zich te verbeteren door het volgen van een door de organisatie voorgesteld parcours, of in ruwere methodes zoals het verzwakken van het individu door onthouding van voedsel of slaap of in de onderwerping van zijn kritische geest door hem tot repetitieve handelingen of gebeden te dwingen teneinde zijn volledige gehoorzaamheid te bekomen of nog, in sofrologische technieken die kunnen leiden tot een diepe hypnose of zelfs tot het overgaan van het voorschrijven van drugs. Deze technieken zijn vormen van bedrieglijk misbruik van de onwetendheid of zwakheid zoals geïllustreerd door de voorgestelde tekst.

La prise en compte de l'état de faiblesse n'est pas inconnue par le Code pénal. Ainsi, le viol et l'attentat à la pudeur (376 CP), l'exploitation de la débauche et de la prostitution (380 CP), les actes de torture ou les traitements inhumains (417ter et quater), l'exploitation de la mendicité (433quater), la traite des êtres humains (433septies), les pratiques des marchands de sommeil (433decies) et le trafic des êtres humains (art. 77quater de la loi du 15 décembre 1980 sur l'accès au territoire, le séjour, l'établissement et l'éloignement des étrangers) sont plus sévèrement punis lorsqu'ils sont commis à l'encontre d'une personne particulièrement vulnérable.

Les mineurs et les personnes sujettes à une vulnérabilité particulière en raison de causes limitativement énumérées dans le présent projet (âge, maladie, infirmité, déficience physique ou psychique, situation administrative illégale ou précaire, situation sociale précaire, état de grossesse) doivent bénéficier d'une protection spéciale. De sorte que s'il est abusé frauduleusement de l'ignorance ou de la faiblesse de ces mineurs ou de ces personnes, l'auteur soit passible de sanctions pénales.

Comme le mentionne le Conseil d'Etat, l'accusation devra prouver que la victime se trouvait dans l'une des situations ou états mentionnés et que le fait de se trouver dans l'une de ces situations ou états l'avait rendue ignorante, faible, vulnérable. Il n'y a donc pas de présomption de situation de faiblesse.

En outre, il convient de préciser que la référence à une vulnérabilité particulière d'une personne en raison de son âge vise les âges avancés de la vie; la jeunesse étant par ailleurs couverte grâce à la référence à la minorité.

L'abus frauduleux doit mener la personne concernée à des actes ou des abstentions portant gravement atteinte à son intégrité physique, à sa santé physique ou mentale ou à son patrimoine. Il convenait de spécifier ainsi le préjudice subi afin d'éviter qu l'incrimination soit vague et méconnaisse ainsi le principe de légalité.

Cette disposition devrait trouver dès lors à s'appliquer notamment en cas de décès consécutif au refus thérapeutique opposé par un sujet s'il apparaît que c'est suite à l'abus de son état d'ignorance ou de sa situation de faiblesse que celui-ci a pris la décision de ne pas suivre le traitement médical approprié ou encore lorsque, suite à ces mêmes abus, une personne faible est amenée à se dépouiller de ses biens au profit de son abuseur.

Het rekening houden met de zwakke positie is niet onbekend in het Strafwetboek. Zo worden verkrachting en aanranding van de eerbaarheid (376 SW), exploitatie van de ontucht en de prostitutie (380 SW), foltering of onmenselijke behandeling (artikel 417ter en quater SW), exploitatie van bedelarij (artikel 433quater), mensenhandel (artikel 433septies), huisjesmelkerij (artikel 433decies) en mensensmokkel (artikel 77quater van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen) strenger gestraft wanneer ze worden gepleegd ten aanzien van een bijzonder kwetsbaar persoon.

Minderjarigen en personen die bijzonder kwetsbaar zijn wegens de in het ontwerp limitatief opgesomde oorzaken (leeftijd, ziekte, lichamelijk of geestelijk gebrek of onvolwaardigheid, onwettige of precaire administratieve toestand, precaire sociale toestand en zwangerschap) moeten in het bijzonder worden beschermd zodat wanneer op bedrieglijke wijze misbruik wordt gemaakt van hun onwetendheid of van hun zwakke positie, de dader strafrechtelijk kan worden gestraft.

Zoals aangegeven door de Raad van State, moet uit de aanklacht blijken dat het slachtoffer verkeerde in een van de genoemde gevallen en dat hij daardoor onwetend, zwak of kwetsbaar was geworden. Er is derhalve geen sprake van een vermoeden van zwakke positie.

Daarnaast wordt erop gewezen dat de verwijzing naar de bijzondere kwetsbaarheid van een persoon wegens zijn leeftijd betrekking heeft op gevorderde leeftijden; de jeugd is overigens beschermd door de verwijzing naar de minderjarigheid.

Het bedrieglijk misbruik moet de betrokken persoon brengen tot een daad of een verzuim die een ernstige aantasting van zijn fysieke integriteit, zijn fysieke of geestelijke gezondheid of zijn vermogen inhoudt. Het was gepast om het geleden nadeel te preciseren teneinde te vermijden dat de incriminatie vaag was en aldus het legaliteitsbeginsel miskende.

Deze bepaling zal met name toegepast kunnen worden in het geval van een overlijden van een persoon die had geweigerd om zich therapeutisch te laten behandelen wanneer blijkt dat deze weigering het gevolg is van het misbruik van zijn onwetendheid of van zijn zwakke positie, of nog, wanneer ten gevolge van ditzelfde misbruik, een zwakke persoon er toe gebracht wordt om afstand te doen van zijn goederen ten voordele van degene die het misbruik pleegt.

Le présent projet prévoit une peine d'emprisonnement de trois mois à trois ans et une amende de deux cents cinquante euros à vingt mille euros. Ces peines sont suffisantes que pour être dissuasives. En particulier, la hauteur de l'amende maximale se justifie par le fait que l'infraction prévue par le présent projet est susceptible d'être réalisée dans le contexte d'organisations ou de personnes morales qui disposent de ressources considérables.

Si l'acte ou l'abstention du mineur ou de la personne particulièrement vulnérable a causé la mort, il est prévue une circonstance aggravante qui permet de punir le coupable avec un emprisonnement de six mois à cinq ans et d'une amende de cinq cent euros à quarante mille euros. Cette circonstance aggravante peut être par exemple d'application dans le cas où la victime est conduite à se suicider à cause de l'abus.

Outre ces peines, le coupable pourra se voir interdire l'exercice de tout ou partie des droits énoncés à l'article 31 du Code pénal pour une durée de cinq à dix ans. Afin d'assurer la prévention de la commission d'infractions futures, le tribunal aura en plus la possibilité d'ordonner la publication de son jugement ou d'un résumé de celui-ci aux frais de la personne condamnée par la voie de journaux ou de toute autre manière.

Certains faits pourront à la fois faire l'objet d'incriminations déjà contenues dans le Code pénal comme, par exemple, l'escroquerie ou les traitements inhumains et dégradants, et être qualifiés d'abus frauduleux de l'état d'ignorance ou de la situation de faiblesse au sens du présent projet. Comme l'indique le Conseil d'Etat, l'article 65 du Code pénal, applicable au concours d'infraction, sera susceptible de régler cette situation.

Comme le fait également remarquer le Conseil d'Etat, le présent projet vise, entre autres, l'atteinte au patrimoine de la personne protégée. Or, il peut arriver que l'abus de l'état d'ignorance ou de la situation de faiblesse ait pour conséquence qu'une des personnes protégées se dépouille de ses biens par testament. Dès lors, il ne peut être question d'atteinte à son patrimoine puisque, au moment où le testament sort ses effets, la personne est décédée. Il ne peut davantage être question d'atteinte au patrimoine des héritiers puisque ceux-ci n'ont pas de «droit à l'héritage», si ce n'est pour la part réservataire. Le présent projet ne vise pas ce

Het huidig ontwerp voorziet een gevangenisstraf van drie maanden tot drie jaar en een boete van tweehonderdvijftig euro tot twintigduizend euro. Deze straffen volstaan om afschrikkend te werken. In het bijzonder rechtvaardigt de hoogte van de boete zich door het feit dat het nieuwe misdrijf gepleegd kan worden in het kader van organisaties of rechtspersonen die over aanzienlijke financiële middelen beschikken.

Indien de daad of het verzuim van de minderjarige of van de persoon die bijzonder kwetsbaar is, zijn dood tot gevolg heeft, is er een verzwarende omstandigheid voorzien waardoor de schuldige kan gestraft worden met een gevangenisstraf van zes maand tot vijf jaar en een geldboete van vijfhonderd euro tot veertigduizend euro. Deze verzwarende omstandigheid kan bijvoorbeeld toegepast worden in het geval dat het slachtoffer ertoe gebracht wordt om zelfmoord te plegen ten gevolge van het misbruik.

Naast deze straffen kan de schuldige ontzet worden uit de rechten opgesomd in artikel 31 van het strafwetboek voor een duur van 5 tot 10 jaar. En teneinde het plegen van toekomstige inbreuken te voorkomen, zal de rechtbank daarenboven de mogelijkheid hebben om op kosten van de veroordeelde de bekendmaking te bevelen van zijn vonnis of van een samenvatting ervan in de kranten of op gelijk welk een andere manier

Bepaalde feiten kunnen zowel vallen onder reeds in het Strafwetboek opgenomen strafbaarstellingen, zoals oplichting of onmenselijke en ontorende behandeling, als worden gekwalificeerd als bedrieglijk misbruik van de onwetendheid of van de zwakke positie in de zin van dit ontwerp. Zoals de Raad van State aangeeft, moet dan artikel 65 van het Strafwetboek in verband met de samenloop van misdrijven worden toegepast.

Zoals de Raad van State tevens doet opmerken, heeft dit ontwerp onder meer betrekking op de aantasting van het vermogen van de beschermde persoon. Het misbruik van de onwetendheid of van de zwakke positie kan tot gevolg hebben dat een beschermde persoon zich van zijn goederen ontdoet bij testament. In dat geval kan geen sprake zijn van aantasting van zijn vermogen omdat de persoon overleden is wanneer zijn testament uitwerking krijgt. Er kan evenmin sprake zijn van aantasting van het vermogen van de erfgenamen aangezien zij geen «erfrecht» hebben, tenzij wat het voorbehouden erfdeel betreft. Dit ontwerp heeft geen be-

type de situation étant donné qu'il entend se limiter, afin d'éviter tout reproche de disproportion entre la mesure prise et l'objectif qu'elle poursuit, à la protection des personnes faibles. Pour assurer la protection de leur part réservataire, les héritiers continuent de disposer, quoi qu'il en soit, des mécanismes du droit civil.

La Ministre de la Justice

Laurette Onkelinx

trekking op dergelijke gevallen. Teneinde verwijten omtrent de wanverhouding tussen de genomen maatregel en de beoogde doelstelling te voorkomen, beperkt het zich tot de bescherming van zwakke personen. Ter bescherming van hun voorbehouden erfdeel beschikken de erfgenamen in elk geval nog steeds over de civielrechtelijke mechanismen.

De Minister van Justitie

Laurette Onkelinx

AVANT-PROJET DE LOI

soutmis à l'avis du Conseil d'État

**Avant-projet de loi visant à réprimer l'abus
de l'état d'ignorance ou de la situation de faiblesse
des personnes**

Article 1

La présente loi règle une matière visée à l'article 78 de la Constitution

Art. 2

Il est inséré dans le Livre II, Titre VIII du Code pénal, un Chapitre IV^{ter} intitulé «De l'abus de l'état d'ignorance ou de faiblesse»

Art. 3

Il est inséré dans le Livre II, Titre VIII, Chapitre IV^{ter} du même Code, un article 442^{quater}, rédigé comme suit:

«Quiconque aura abusé de l'état d'ignorance ou de la situation de faiblesse soit d'un mineur, soit d'une personne particulièrement vulnérable, en raison de son âge, d'une maladie, d'une infirmité, d'une déficience physique ou psychique, de sa situation administrative illégale ou précaire ou d'un état de grossesse pour conduire ce mineur ou cette personne à un acte ou à une abstention portant gravement atteinte à son intégrité physique ou mentale ou à son patrimoine, sera puni d'une peine d'emprisonnement de trois mois à trois ans et d'une amende de deux cents cinquante euros à vingt mille euros. Le coupable pourra de plus être condamné à l'interdiction des droits énoncés à l'article 31.

Si cet acte ou cette abstention du mineur ou de la personne particulièrement vulnérable a causé sa mort, le coupable sera puni d'un emprisonnement de six mois à cinq ans et d'une amende de cinq cent euros à quarante mille euros.

Le tribunal peut ordonner la publication du jugement ou d'un résumé de celui-ci dans un ou plusieurs quotidiens ou par un quelconque autre biais, le tout aux frais du condamné.

VOORONTWERP VAN WET

onderworpen aan het advies van de Raad van State

**Voorontwerp van wet tot bestraffing van
het misbruik van de onwetendheid of van de zwakke
positie van personen**

Artikel 1

Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 78 van de Grondwet.

Art. 2

In Boek II, Titel VIII van Strafwetboek wordt een Hoofdstuk IV^{ter} ingevoegd met als opschrift «Misbruik van de onwetendheid of van de zwakke positie van personen»

Art. 3

In Boek II, Titel VIII, Hoofdstuk IV^{ter} van hetzelfde Wetboek, wordt een nieuw artikel 442^{quater} ingevoegd, luidende:

«Hij die misbruik maakt van de onwetendheid of van de zwakke positie van hetzij een minderjarige, hetzij een persoon die bijzonder kwetsbaar is wegens zijn leeftijd, een ziekte, een lichamelijk of geestelijk gebrek of onvolwaardigheid, zijn onwettige of precare administratieve toestand, zijn precare sociale toestand of tengevolge van zwangerschap, om deze minderjarige of persoon er toe te brengen een daad te stellen of te verzuimen een daad te stellen die een ernstige aantasting van zijn fysieke integriteit, zijn fysieke of mentale gezondheid of zijn vermogen inhoudt, wordt gestraft met een gevangenisstraf van drie maand tot drie jaar en een geldboete van tweehonderd vijftig euro tot twintigduizend euro. De schuldige kan bovendien worden veroordeeld tot ontzetting van de in artikel 31 genoemde rechten.

Indien deze daad of dit verzuim van de minderjarige of van de persoon die bijzonder kwetsbaar is, zijn dood tot gevolg heeft, wordt de schuldige gestraft met een gevangenisstraf van zes maand tot vijf jaar en een geldboete van vijfhonderd euro tot veertigduizend euro.

De rechtbank kan de bekendmaking bevelen van het vonnis of van een samenvatting ervan in één of meer dagbladen, of op enige andere wijze; dit alles op kosten van de veroordeelde.

AVIS DU CONSEIL D'ÉTAT

N° 40.285/2

Le CONSEIL D'ÉTAT, section de législation, deuxième chambre, saisi par la Vice-Première Ministre de la Justice, le 18 avril 2006, d'une demande d'avis, dans un délai de trente jours, sur un avant-projet de loi «visant à réprimer l'abus de l'état d'ignorance ou de la situation de faiblesse des personnes», a donné le 10 mai 2006 l'avis suivant:

Comme la demande d'avis est introduite sur la base de l'article 84, § 1er, alinéa 1er, 1°, des lois coordonnées sur le Conseil d'État, tel qu'il est remplacé par la loi du 2 avril 2003, la section de législation limite son examen au fondement juridique de l'avant-projet, à la compétence de l'auteur de l'acte ainsi qu'à l'accomplissement des formalités préalables, conformément à l'article 84, § 3, des lois coordonnées précitées.

Sur ces trois points, l'avant-projet appelle les observations ci-après.

I. Généralités

1. En vertu du principe de la légalité des incriminations, principe résultant de l'article 12, alinéa 2, de la Constitution et de l'article 7 de la Convention de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales, les faits érigés en infraction doivent être définis en des termes suffisamment clairs, précis et prévisibles pour permettre aux justiciables de savoir à l'avance quels actes ou omissions engagent leur responsabilité pénale.

Dans plusieurs avis¹, la section de législation du Conseil d'État a appelé que:

«Ce principe est écrit pour le pouvoir qui fait la loi autant que pour celui qui l'applique car il trace les domaines respectifs d'action de l'un et de l'autre en matière pénale. Le pouvoir législatif est tenu de faire des règles que le pouvoir judiciaire

¹ Voir, notamment l'avis 23.811/2, donné le 15 février 1995, sur un avant-projet devenu la loi du 13 avril 1995 contenant des dispositions en vue de la répression de la traite des êtres humains et de la pornographie infantile (Doc. parl., Sénat, 1993-1994, n° 1142/2), l'avis 25.345/2, donné le 21 octobre 1996, sur un projet devenu la loi du 10 janvier 1999 relative aux organisations criminelles (Doc. parl., Chambre, 1996-1997, n° 954/1), l'avis 26.796/2, donné le 5 octobre 1998, sur un projet devenu la loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales (Doc. parl., Sénat, 1998-1999, n° 1217) et l'avis 31.342/2, donné le 6 juin 2001, sur un avant-projet devenu la loi du 14 juin 2002 de mise en conformité du droit belge avec la Convention contre la torture et autres peines ou traitements cruels, inhumains ou dégradants, adoptée à New-York le 10 décembre 1984 (Doc. parl., Chambre, 2000-2001, n° 1387/1).

ADVIES VAN DE RAAD VAN STATE

NR. 40.285/2

De RAAD VAN STATE, afdeling wetgeving, tweede kamer, op 18 april 2006 door de Vice-Eerste Minister en Minister van Justitie, verzocht haar, binnen een termijn van dertig dagen, van advies te dienen over een voorontwerp van wet «tot bestraffing van het misbruik van de onwetendheid of van de zwakke positie van personen», heeft op 10 mei 2006 het volgende advies gegeven:

Aangezien de adviesaanvraag ingediend is op basis van artikel 84, § 1, eerste lid, 1°, van de gecoördineerde wetten op de Raad van State, zoals het is vervangen bij de wet van 2 april 2003, beperkt de afdeling wetgeving overeenkomstig artikel 84, § 3, van de voornoemde gecoördineerde wetten haar onderzoek tot de rechtsgrond van het voorontwerp, de bevoegdheid van de steller van de handeling en de te vervullen voorafgaande vormvereisten.

Wat deze drie punten betreft, geeft het voorontwerp aanleiding tot de volgende opmerkingen.

I. Algemeen

1. Krachtens het beginsel van de wettelijkheid van de ten-lasteleggingen, een beginsel dat voortvloeit uit artikel 12, tweede lid, van de Grondwet en uit artikel 7 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden moeten de feiten waarop straffen zijn gesteld in voldoende nauwkeurige, duidelijke en voorspelbare bewoordingen worden gedefinieerd opdat de rechtzoekende vooraf kan weten voor welke daden of voor welk verzuim hij strafrechtelijk verantwoordelijk kan worden gesteld.

De afdeling wetgeving van de Raad van State heeft in verscheidene adviezen¹ aan het volgende herinnerd:

«Dat beginsel is neergeschreven voor zowel de macht die de wet maakt als voor de macht die de wet toepast, aangezien het hun respectieve werkterrein op strafrechtelijk gebied vastlegt. De wetgevende macht heeft tot taak regels te maken

¹ Zie inzonderheid advies 23.811/2, op 15 februari 1995 verstrekt over een voorontwerp dat geworden is de wet van 13 april 1995 houdende bepalingen tot bestrijding van de mensenhandel en van de kinderpornografie (Gedr. Stuk Senaat, 1993-1994, nr. 1142/2), advies 25.345/2, op 21 oktober 1996 verstrekt over een ontwerp dat geworden is de wet van 10 januari 1999 betreffende de criminele organisaties (Gedr. Stuk Kamer, 1996-1997, nr. 954/1), advies 26.796/2, op 5 oktober 1998 verstrekt over een ontwerp dat geworden is de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen (Gedr. Stuk Senaat, 1998-1999, nr. 1217) en advies 31.342/2, op 6 juni 2001 verstrekt over een voorontwerp dat geworden is de wet van 14 juni 2002 houdende overeenstemming van het Belgische recht met het Verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing, aangenomen te New York op 10 december 1984 (Gedr. Stuk Kamer, 2000-2001, nr. 1387/1).

doit, pour sa part, appliquer en respectant les termes. Le seul moyen de garantir cette rigoureuse répartition des pouvoirs - et, par suite, de conjurer tout risque d'arbitraire de la part des juges -, est de rédiger les lois pénales de la façon la plus précise. Le pouvoir législatif viderait de sa substance le principe constitutionnel de légalité s'il se bornait à poser des règles pénales ne donnant aux juges que de vagues directives, car il les obligerait ainsi du même coup à compléter les règles applicables pour les rendre susceptibles d'être effectivement appliquées. Une peine décidée par un juge dans ces conditions ne serait plus seulement infligée en vertu de la loi mais en vertu de la loi et aussi d'une autre règle que le juge aurait dû y ajouter pour arriver à l'appliquer.

Le principe de légalité emporte qu'en matière pénale, c'est, pour le pouvoir législatif, une obligation constitutionnelle, et non une simple obligation générale de prudence, de disposer par des règles précises».

Dans l'avis 34.362/4, donné le 27 janvier 2003, sur un avant-projet devenu la loi du 19 décembre 2003 relative aux infractions terroristes², la section de législation du Conseil d'État a rappelé, de façon détaillée, la portée de cette exigence. Elle conclut en ces termes:

«En résumé, le principe de la légalité des incriminations pénales, tel qu'il résulte de l'article 12, alinéa 2, de la Constitution, de l'article 7 de la Convention européenne des droits de l'homme et de l'article 15 du Pacte international relatif aux droits civils et politiques, outre l'attribution de compétence au pouvoir législatif qu'il contient en droit interne, signifie que la loi énonce de manière précise, claire et prévisible les comportements pouvant donner lieu à des poursuites, mais que l'exigence de précision doit s'apprécier de manière raisonnable, en tenant compte de l'impossibilité de circonscrire dans les moindres détails l'ensemble des comportements qu'il y a lieu d'incriminer pénalement et de la nécessité de maintenir à la loi un degré de généralité suffisante. Il tend à empêcher que les tribunaux, auxquels une marge d'interprétation est nécessairement reconnue, puissent créer de nouvelles incriminations ou appliquer celles-ci par analogie. Il vise principalement à prescrire que les lois soient rédigées en manière telle que les sujets de droit soient en mesure de prévoir raisonnablement les conséquences pénales de leurs actes ou de leurs abstentions»³.

² Avis 34.362/4 (Doc. parl., Chambre, 2003-2004, n° 258/1).

³ Voir également les arrêts de la Cour d'arbitrage 128/2002 du 10 juillet 2002 et 69/2003 du 14 mai 2003 avec les observations de M. Nihoul «À propos de la précision requise pour définir une infraction en vertu du principe de l'égalité ou de la prévisibilité du droit pénal», J.T. 2004, p. 2.

die de rechterlijke macht moet toepassen met naleving van de bewoordingen ervan. De enige manier om deze strikte verdeling van de bevoegdheden te garanderen - en bijgevolg elk risico van willekeur vanwege de rechters af te wenden - bestaat erin de strafwetten zo precies mogelijk te stellen. De wetgevende macht zou het grondwettelijk wettigheidsbeginsel uithollen, mocht zij zich ertoe bepalen strafrechtelijke regels vast te stellen waarin aan de rechters alleen vage richtlijnen worden gegeven, aangezien zij de rechters zodoende zouden nopen de toepasselijke regels aan te vullen om ze daadwerkelijk toepasbaar te maken. Een straf waartoe een rechter in die omstandigheden zou besluiten, zou niet meer worden opgelegd krachtens de wet, maar krachtens de wet én een andere regel die de rechter aan de wet heeft moeten toevoegen om deze te kunnen toepassen.

Het wettigheidsbeginsel brengt met zich dat het voor de wetgevende macht in strafzaken een grondwettelijke verplichting en niet een loutere algemene verplichting van zorgvuldig beleid is met precieze regels te werken».

De afdeling wetgeving van de Raad van State heeft in advies 34.362/4, op 27 januari 2003 verstrekt over een voorontwerp dat geworden is de wet van 19 december 2003 betreffende terroristische misdrijven², de draagwijdte van die voorwaarde uitvoerig besproken. Ze besluit als volgt:

«Kortom, het beginsel van de wettelijkheid van de tenlastelleggingen in strafzaken, zoals dat verankerd is in artikel 12, tweede lid, van de Grondwet, artikel 7 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en artikel 15 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, houdt niet alleen een opdracht van bevoegdheid aan de wetgevende macht in intern recht in, maar betekent tevens dat in de wet op nauwkeurige, duidelijke en voorspelbare wijze moet worden aangegeven welke gedragingen aanleiding kunnen geven tot vervolgingen, waarbij het nauwkeurigheidvereiste weliswaar op redelijke wijze beoordeeld dient te worden, rekening houdend met de onmogelijkheid om alle gedragingen waarop een strafrechtelijke straf moet worden gesteld tot in het kleinste detail te omschrijven en met de noodzaak om de wet algemeen genoeg te houden. Krachtens dat beginsel mogen de rechtbanken, waaraan noodzakelijkerwijze enige ruimte voor interpretatie moet worden toegekend, geen nieuwe gedragingen strafbaar stellen en bestaande strafbaarstellingen niet bij analogie toepassen. Dat beginsel heeft voornamelijk tot gevolg dat wetten aldus moeten worden gesteld dat de rechtssubjecten zich een redelijk goed beeld kunnen vormen van de strafrechtelijke gevolgen van hetgeen zij doen of nalaten»³.

² Advies 34.362/4 (Gedr. Stuk Kamer, 2003-2004, nr. 258/1).

³ Zie eveneens de arresten van het Arbitragehof 128/2002 van 10 juli 2002 en 69/2003 van 14 mei 2003, met de opmerkingen van M. NIHOUL «À propos de la précision requise pour définir une infraction en vertu du principe de l'égalité ou de la prévisibilité du droit pénal», J.T. 2004, blz. 2.

2. À la question de la précision d'une incrimination s'ajoute celle de sa compatibilité avec les droits et libertés consacrés par la Constitution et la Convention de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales. Même si les deux questions sont distinctes, elles ne sont pas sans lien dès lors qu'une incrimination imprécise permettra de donner à l'infraction un champ d'application étendu englobant des comportements qui relèvent des droits et libertés fondamentales garantis par les textes précités.

3. C'est à la lumière de cette double exigence de précision et de compatibilité avec les droits et libertés fondamentales que seront examinés les éléments constitutifs de l'infraction concernant les personnes protégées, les comportements interdits et les buts poursuivis par l'auteur.

II. Les personnes protégées

1. L'avant-projet interdit d'abuser de l'état d'ignorance ou de la situation de faiblesse soit d'un mineur soit d'une personne particulièrement vulnérable en raison de son âge, d'une maladie, d'une infirmité, d'une déficience physique ou psychique, de sa situation administrative illégale ou précaire ou d'un état de grossesse.

L'on peut s'interroger sur le lien entre les notions d'«état d'ignorance», de «situation de faiblesse», de «vulnérabilité» et les situations ou états visés, à savoir l'âge, la maladie, l'infirmité, la déficience physique ou psychique, la situation administrative illégale ou précaire, un état de grossesse.

Comme l'a confirmé la représentante de la ministre, l'accusation devra prouver non seulement que la victime se trouvait dans l'une des situations ou états mentionnés, mais également que le fait de se trouver dans l'une de ces situations ou états l'avait rendue ignorante, faible, vulnérable. Il n'y a donc pas de présomption de situation de faiblesse.

2. La question se pose de savoir si les mots «faiblesse» et «vulnérable» ne sont pas tautologiques, de sorte qu'il suffirait de viser, au choix, soit l'abus de la faiblesse, soit l'abus de la vulnérabilité d'une personne âgée, malade, etc.

3. Il résulte des deux observations précédentes qu'il appartient à l'auteur du projet de préciser clairement, dans l'exposé des motifs, la manière dont il envisage les relations entre les notions d'«état d'ignorance», de «situation de faiblesse», de «vulnérabilité» et les situations et états envisagés (âge, maladie, handicap, etc.). Le cas échéant, le texte de l'avant-projet sera adapté afin de traduire au mieux l'intention du législateur.

2. Benevens de vraag van de nauwkeurigheid van een tenlastelegging rijst de vraag van de bestaanbaarheid ervan met de rechten en vrijheden vastgelegd in de Grondwet en in het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Ook al zijn het twee verschillende vraagstukken, ze vertonen in die zin een onderling verband dat een onduidelijke tenlastelegging aan het strafbare feit een uitgebreide toepassings sfeer zal kunnen geven die gedragingen omvat welke ressorteren onder de fundamentele rechten en vrijheden gewaarborgd door de voornoemde teksten.

3. Het is in het licht van die dubbele voorwaarde van nauwkeurigheid en van bestaanbaarheid met de fundamentele rechten en vrijheden dat de bestanddelen van het strafbare feit zullen worden onderzocht met betrekking tot de beschermde personen, de verboden gedragingen en de door de steller beoogde doelstellingen.

II. Beschermden personen

1. Het voorontwerp verbiedt dat misbruik wordt gemaakt van de onwetendheid of van de zwakke positie van hetzij een minderjarige, hetzij een persoon die bijzonder kwetsbaar is wegens zijn leeftijd, een ziekte, een lichamelijk of geestelijk gebrek of onvolwaardigheid, zijn onwettige of precare administratieve toestand, zijn precare sociale toestand of tengevolge van zwangerschap.

Men kan zich afvragen wat het verband is tussen de begrippen «onwetendheid», «zwakke positie», «kwetsbaarheid» en de genoemde posities of toestanden, te weten de leeftijd, ziekte, een lichamelijk of geestelijk gebrek of onvolwaardigheid, een onwettige of precare administratieve toestand, een precare sociale toestand of zwangerschap.

Zoals de vertegenwoordigster van de minister heeft bevestigd, zal bij de strafvervolgning niet alleen bewezen moeten worden dat het slachtoffer zich bevond in één van de genoemde posities of toestanden, maar ook dat het feit dat het slachtoffer zich in één van die posities of toestanden bevond ervoor gezorgd heeft dat het onwetend, zwak of kwetsbaar geworden was. Er bestaat dus geen vermoeden van een positie van zwakte.

2. De vraag rijst of de woorden «zwakte» en «kwetsbaar» niet tautologisch zijn, zodat het voldoende zou zijn naar keuze ofwel de woorden «misbruik van een zwakke positie» te gebruiken, ofwel de woorden «misbruik van de kwetsbaarheid» van een persoon wegens zijn leeftijd, ziekte, enz.

3. Uit de twee voorgaande opmerkingen volgt dat de steller van het ontwerp in de memorie van toelichting duidelijk moet preciseren welk verband hij ziet tussen de begrippen «onwetendheid», «een zwakke positie», «kwetsbaarheid» en de bedoelde posities en toestanden (leeftijd, ziekte, een gebrek, enz.). In voorkomend geval moet de tekst van het voorontwerp worden aangepast teneinde de bedoeling van de wetgever zo getrouw mogelijk weer te geven.

4. L'avant-projet mentionne la personne vulnérable «en raison de son âge».

Selon la représentante de la ministre:

«De «leeftijd» die als oorzaak van de bijzondere kwetsbaarheid werd weerhouden (maar die dus in concreto moet bewezen worden) viseert enkel de oudere mensen».

Cette précision mériterait de figurer dans l'exposé des motifs.

III. Le comportement interdit

Pour qu'il y ait infraction au sens de l'article 442*quater* en projet du Code pénal, il faut, d'une part, que la victime soit une personne en état d'ignorance ou en situation de faiblesse en raison de sa minorité ou d'une particulière vulnérabilité due à l'un des états ou à l'une des situations mentionnés par l'avant-projet et, d'autre part, que cette personne ait été conduite à un acte ou à une abstention portant gravement atteinte à son intégrité physique ou mentale ou à son patrimoine.

Entre ces deux éléments se situe le troisième élément constitutif de l'infraction: l'intervention de l'auteur présumé de l'infraction. Il faut, en effet, que celui-ci ait «conduit» la victime à l'acte ou à l'abstention dommageable et qu'il l'ait fait de manière «abusive».

L'examen de ce troisième élément constitutif de l'infraction appelle deux observations.

a) Il faut, comme l'a précisé la représentante de la ministre, que l'auteur de l'abus ait su que la victime était dans un état d'ignorance ou dans une situation de faiblesse résultant de sa minorité ou d'une particulière vulnérabilité causée par l'un des états ou l'une des situations mentionnés dans l'avant-projet.

Il faut également que l'auteur de l'abus, comme l'a aussi précisé la représentante de la ministre, ait su que le comportement auquel il a conduit la victime portait gravement atteinte à son intégrité physique ou mentale ou à son patrimoine.

La nécessité de cette double connaissance⁴ doit être mentionnée dans le texte de l'avant-projet.

⁴ L'exposé des motifs se réfère à cet égard à «l'exigence d'une intention spécifique (dol spécial spécifique) dans le chef de l'auteur».

4. In het voorontwerp is sprake van een persoon die kwetsbaar is «wegens zijn leeftijd».

De vertegenwoordigster van de minister heeft daaromtrent gepreciseerd:

«De «leeftijd» die als oorzaak van de bijzondere kwetsbaarheid werd weerhouden (maar die dus in concreto moet bewezen worden) viseert enkel de oudere mensen».

Het verdient aanbeveling die precisering op te nemen in de memorie van toelichting.

III. Verboden gedrag

Opdat er sprake kan zijn van een strafbaar feit in de zin van het ontworpen artikel 442*quater* van het Strafwetboek, moet het slachtoffer enerzijds een persoon zijn die zich bevindt in een staat van onwetendheid of in een zwakke positie omdat hij minderjarig is of omdat hij bijzonder kwetsbaar is wegens één van de toestanden of posities genoemd in het voorontwerp, en moet die persoon anderzijds ertoe gebracht zijn een daad te stellen of te verzuimen een daad te stellen die een ernstige aantasting van zijn fysieke integriteit, zijn fysieke of mentale gezondheid of zijn vermogen inhoudt.

Tussen die twee bestanddelen die het strafbare feit opleveren bevindt zich het derde bestanddeel, te weten het handelen van de vermoedelijke dader van het strafbare feit. Hij moet het slachtoffer immers «ertoe gebracht hebben» de schadebrengende daad of het schadebrengende verzuim te plegen en moet er tevens «misbruik van hebben gemaakt».

Het onderzoek van dit derde bestanddeel van het strafbare feit geeft aanleiding tot twee opmerkingen.

a) Zoals de vertegenwoordigster van de minister heeft gepreciseerd, moet degene die het misbruik heeft begaan geweten hebben dat het slachtoffer onwetend was of zich in een zwakke positie bevond als gevolg van zijn minderjarigheid of van een bijzondere kwetsbaarheid veroorzaakt door één van de in het voorontwerp genoemde posities of toestanden.

De vertegenwoordigster van de minister heeft tevens gesteld dat degene die het misbruik heeft gepleegd geweten moet hebben dat het gedrag waartoe hij het slachtoffer gebracht heeft een ernstige aantasting van diens fysieke integriteit, diens fysieke of mentale gezondheid of diens vermogen inhield.

De noodzaak dat de betrokkene op de hoogte van deze twee elementen geweest moest zijn, moet in de tekst van het voorontwerp worden vermeld⁴.

⁴ In de memorie van toelichting wordt in dat verband verwezen naar het vereiste van «een specifieke intentie (gans bijzonder opzet) in hoofde van de dader».

b) Une question essentielle est de savoir si la référence à l'abus implique qu'un comportement particulier est exigé de l'auteur présumé, par exemple des violences, des menaces, du harcèlement, des manoeuvres frauduleuses ou dolosives ou si, au contraire, le simple fait d'être la cause, même par une simple demande, de l'acte ou de l'abstention dommageable est en soi constitutif d'abus.

L'exposé des motifs précise que

«(...) les menaces, intimidations ou pressions morales commises intentionnellement sur une personne vulnérable pour obtenir d'elle un acte déterminé positif ou négatif seront condamnables»,

et que

«L'abus peut s'opérer grâce au recours à plusieurs techniques, en particulier les techniques de manipulation mentale⁵ utilisées afin de déséquilibrer la personne en vue de la soumettre à une emprise».

L'exposé des motifs donne ensuite un certain nombre d'exemples, dont certains, semble-t-il, constituent déjà des infractions.

La représentante de la ministre a confirmé que le simple fait, pour la personne poursuivie, d'avoir demandé à la victime d'adopter un comportement qui porte gravement atteinte à son intégrité physique ou mentale ou à son patrimoine ne suffit pas pour qu'il y ait infraction. Il faut qu'il y ait abus, c'est-à-dire manoeuvres frauduleuses⁶, manipulations⁷, qui, comme l'a également précisé la représentante de la ministre, ont conduit la victime à adopter un comportement qu'elle n'aurait autrement pas adopté.

⁵ Le Conseil d'État fait remarquer que lors des travaux préparatoires de la loi française n° 2001-504 du 12 juin 2001 tendant à renforcer la prévention et la répression des mouvements sectaires portant atteinte aux droits de l'homme et aux libertés fondamentales, dite loi-About-Picard, la notion de «manipulation mentale» a été critiquée, notamment par la Commission nationale consultative des droits de l'homme (avis du 21 septembre 2000) et a finalement été abandonnée (Voir rapport de la Mission interministérielle de vigilance et de lutte contre les dérives sectaires, MIVILUDES, avril 2004).

⁶ La loi française (article 223-15-2 du Code pénal) mentionne expressément «l'abus frauduleux» que la Mission interministérielle de vigilance et de lutte contre les dérives sectaires définit, dans son rapport précité, comme «le fait de se servir, de mauvaise foi et par l'emploi de quelque stratagème, de l'état d'ignorance et de la situation de faiblesse...».

⁷ Voir la note de bas de page (5) ci-dessus.

b) Essentieel is de vraag of de verwijzing naar het begrip «misbruik» inhoudt dat van de vermoedelijke dader een bijzonder gedrag vereist is, bijvoorbeeld geweld, bedreigingen, pesterijen, bedrieglijke of doloze manoeuvres, dan wel of integendeel het enkele feit dat men, zelfs als gevolg van een loutere vraag, de oorzaak is van de schadebrengende daad of het schadebrengende verzuim op zich misbruik oplevert.

Volgens de memorie van toelichting:

«(...) zullen opzettelijke bedreigingen, intimidaties of morele druk ten aanzien van een kwetsbaar persoon teneinde van deze persoon tot een welbepaalde positieve of negatieve daad te dwingen, kunnen worden gestraft»,

en kan

«het misbruik (...) plaatsvinden door middel van verschillende technieken, in het bijzonder psychische manipulatie-technieken⁵ gebruikt om de persoon te destabiliseren met het oog zijn volledige onderwerping».

Vervolgens verstrekt de memorie van toelichting een aantal voorbeelden, waarvan sommige blijkbaar reeds strafbare feiten opleveren.

De vertegenwoordigster van de minister heeft bevestigd dat het loutere feit dat de vervolgte persoon het slachtoffer gevraagd heeft een gedrag aan te nemen dat een ernstige aantasting van diens fysieke integriteit, diens fysieke of mentale gezondheid of diens vermogen inhoudt, niet volstaat opdat van een strafbaar feit sprake zou zijn. Er moet sprake zijn van misbruik, dat wil zeggen bedrieglijke manoeuvres⁶, manipulatie⁷, die, zoals de vertegenwoordigster van de minister eveneens heeft gepreciseerd, het slachtoffer ertoe gebracht hebben een gedrag aan te nemen dat het anders niet zou hebben vertoond.

⁵ De Raad van State wijst erop dat tijdens de parlementaire voorbereiding van de Franse wet nr. 2001-504 van 12 juni 2001 «tendant à renforcer la prévention et la répression des mouvements sectaires portant atteinte aux droits de l'homme et aux libertés fondamentales», de zogenaamde wet-About-Picard, kritiek is geleverd op het begrip «manipulation mentale», onder meer door de Commission nationale consultative des droits de l'homme (advies van 21 september 2000) en dat uiteindelijk is afgezien van dat begrip (zie het verslag van de Mission interministérielle de vigilance et de lutte contre les dérives sectaires, MIVILUDES, april 2004).

⁶ De Franse wet (artikel 223-15-2 van het Code pénal) vermeldt uitdrukkelijk «abus frauduleux», dat de Mission interministérielle de vigilance et de lutte contre les dérives sectaires in het vernoemde verslag definieert als «le fait de se servir, de mauvaise foi et par l'emploi de quelque stratagème, de l'état d'ignorance et de la situation de faiblesse ...».

⁷ Zie voetnoot (5) hierboven.

Il est donc indispensable, pour refléter l'intention de l'auteur de l'avant-projet tout en respectant les dispositions constitutionnelles et internationales précitées relatives à la légalité des incriminations, que l'avant-projet soit complété afin de préciser que la notion d'abus implique que l'auteur ait adopté un comportement particulier (que le texte définira) et qu'il ne suffit pas qu'il ait été, sans plus, la cause de l'acte ou de l'abstention dommageable.

De plus, l'attention de l'auteur de l'avant-projet est également attirée sur ce que, à défaut de définir de façon plus précise, dans le sens indiqué ci-avant, la nouvelle infraction envisagée, les cas dans lesquels certains faits pourront à la fois faire l'objet d'incriminations déjà contenues dans le Code pénal comme, par exemple, l'escroquerie ou les traitements inhumains et dégradants, et être qualifiés d'abus de l'état d'ignorance ou de la situation de faiblesse au sens de la disposition en projet, seront encore plus nombreux⁸.

Certes, il est vrai que l'article 65 du Code pénal règle la question. Il n'en demeure pas moins qu'il est préférable, dans un souci de sécurité juridique, d'éviter un tel concours d'infractions.

Il est d'autant plus nécessaire d'apporter des précisions à la définition de l'infraction visée par l'avant-projet qu'un champ d'application trop large pourrait poser problème au regard de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme⁹.

Ainsi, selon une formule utilisée par la Cour européenne des droits de l'homme, en matière de liberté d'expression et d'association, les droits et libertés fondamentales garantis valent également pour ceux dont les idées ou les pratiques religieuses ou relevant de la vie privée, «heurtent, choquent ou inquiètent l'État ou une fraction quelconque de la population». Des restrictions à ces libertés ne peuvent être apportées que si elles sont prévues par la loi (en respectant le principe de la légalité des incriminations), poursuivent un but légitime et sont nécessaires dans une société démocratique caractérisée par le pluralisme, la tolérance et l'esprit d'ouverture, c'est-à-dire si elles répondent à un besoin social impérieux et sont proportionnées au but légitime poursuivi.

⁸ Voir, pour une observation analogue au sujet des infractions de torture, de traitement inhumain et de traitement dégradant, l'avis 31.342/2, précité.

⁹ Voir notamment: C.E.D.H. 19 avril 1993, Kokkinakis avec les observations de F. RIGAUX «L'incrimination du prosélytisme face à la liberté d'expression», R.T.D.H. 1994, p. 144; C.E.D.H. 24 février 1998, Larissis et autres. Voir également: C.E.D.H. 26 mai 1993, Hoffmann c/Autriche.

Teneinde de bedoeling van de steller van het voorontwerp weer te geven, weliswaar met inachtneming van de voornoemde grondwetsbepalingen en internationaalrechtelijke bepalingen met betrekking tot de wettelijkheid van de tenlasteleggingen, is het dus onontbeerlijk dat het voorontwerp wordt aangevuld, waarbij wordt gepreciseerd dat het begrip «misbruik» inhoudt dat de dader een bijzonder gedrag (in de tekst nader te definiëren) heeft aangenomen en dat het niet voldoende is dat hij zonder meer de oorzaak is geweest van de schadebrengende handeling of het schadebrengende verzuim.

Bovendien wordt de steller van het voorontwerp er eveneens op gewezen dat indien het nieuw ingevoerde strafbare feit niet nader wordt omschreven op de wijze zoals hierboven is aangegeven, de gevallen waarin sommige feiten kunnen leiden tot tenlasteleggingen die reeds zijn opgenomen in het Strafwetboek, zoals bijvoorbeeld verplichting of onmenselijke of vernederende behandeling, en tevens kunnen worden gekwalificeerd als misbruik van de onwetendheid of de zwakke positie in de zin van de ontworpen bepaling, nog talrijker zullen zijn⁸.

Weliswaar regelt artikel 65 van het Strafwetboek die aanleggenheid, maar met het oog op de rechtszekerheid is het niettemin verkieslijk een zodanige samenloop van strafbare feiten te mijden.

Het is des te noodzakelijker de definitie van het bij het voorontwerp bedoelde strafbare feit te preciseren, daar een te ruime werkingsfeer problemen zou kunnen doen rijzen in het licht van de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens⁹.

Volgens een formule die het Europees Hof voor de Rechten van de Mens gebruikt op het gebied van de vrijheid van meningsuiting en van vereniging, gelden de gewaarborgde fundamentele rechten en vrijheden aldus eveneens voor diegenen van wie de denkbeelden, de godsdienstbeoefening of handelingen die tot de persoonlijke levenssfeer behoren «de Staat of welk deel ook van de bevolking kwetsen, schokken of verontrusten». Beperkingen van die vrijheden zijn alleen mogelijk indien ze bij de wet zijn voorgeschreven (met inachtneming van het beginsel van de wettelijkheid van de tenlasteleggingen), indien ze een wettig doel beogen en noodzakelijk zijn in een democratische maatschappij die gekenmerkt wordt door pluralisme, door tolerantie en openheid van geest, dat wil zeggen indien ze beantwoorden aan een dwingende maatschappelijke behoefte en in verhouding staan tot het beoogde wettelijke doel.

⁸ Zie, wat betreft een soortgelijke opmerking met betrekking tot strafbare feiten van marteling, onmenselijke of vernederende behandeling, het voornoemde advies 31.342/2.

⁹ Zie inzonderheid EHRM 19 april 1993, Kokkinakis, met de opmerkingen van F. RIGAUX, «L'incrimination du prosélytisme face à la liberté d'expression», RTDH, 1994, blz. 144; EHRM 24 februari 1998, Larissis c.s.. Zie eveneens EHRM 26 mei 1993, Hoffmann vs. Oostenrijk.

Il appartient, dès lors, au législateur de réduire au maximum le risque d'une contrariété de la loi interne avec cette jurisprudence de la Cour en définissant de manière précise les comportements constitutifs de l'infraction visée dans l'article en projet.

IV. En ce qui concerne le dommage subi

L'avant-projet vise l'atteinte au patrimoine de la personne protégée. Or, il peut arriver que l'abus de l'état d'ignorance ou de la situation de faiblesse aura pour conséquence qu'une des personnes protégées se dépouille de ses biens par testament. Dès lors, il ne peut être question d'atteinte à «son» patrimoine puisque, au moment où le testament sort ses effets, la personne est décédée. Il ne peut davantage être question d'atteinte au patrimoine des héritiers puisque ceux-ci n'ont pas de «droit à l'héritage», si ce n'est pour la part réservataire.

Il appartient à l'auteur de l'avant-projet d'apprécier s'il ne convient pas de compléter ce dernier afin de rencontrer cette hypothèse.

La chambre était composée de

Messieurs

Y. KREINS, président de chambre,
J. JAUMOTTE,

Madame

M. BAGUET, conseillers d'État,

Monsieur

BOSLY, assesseur de la section
de législation,

Madame

A.-C. VAN GEERSDAELE, greffier.

Le rapport a été présenté par M. A. LEFEBVRE, auditeur.

LE GREFFIER, LE PRÉSIDENT,

A.-C. VAN GEERSDAELE Y. KREINS

De wetgever moet dus zoveel mogelijk het risico van tegenstrijdigheid van de interne wet met die jurisprudentie van het Hof beperken door nauwkeurig de gedragingen te definiëren die het strafbare feit opleveren dat in het ontworpen artikel wordt bedoeld.

IV. Het berokkende nadeel

Het voorontwerp heeft betrekking op de aantasting van het vermogen van de beschermde persoon. Het is echter mogelijk dat het misbruik van de onwetendheid of van de zwakke positie tot gevolg heeft dat één van de beschermde personen zich bij testament ontdoet van zijn goederen. In dat geval kan er dus geen sprake zijn van een aantasting van «diens» vermogen, daar de persoon overleden is op het tijdstip dat het testament uitwerking heeft. Er kan evenmin sprake zijn van aantasting van het vermogen van de erfgenamen, daar zij geen «recht op de nalatenschap» hebben, tenzij voor het reservataire gedeelte.

Het komt aan de steller van het voorontwerp toe om te oordelen of het voorontwerp dient te worden aangevuld, zodat in dat geval wordt voorzien.

De kamer was samengesteld uit

de Heren

Y. KREINS, kamervoorzitter,
J. JAUMOTTE,

Mevrouw

M. BAGUET, staatsraden,

de Heer

BOSLY, assessor van de afdeling
wetgeving,

Mevrouw

A.-C. VAN GEERSDAELE, griffier.

Het verslag werd uitgebracht door de H. A. LEFEBVRE, auditeur.

De overeenstemming tussen de Franse en de Nederlandse tekst werd nagezien onder toezicht van de H. J. JAUMOTTE.

DE GRIFFIER, DE VOORZITTER,

A.-C. VAN GEERSDAELE Y. KREINS

PROJET DE LOI

ALBERT II, ROI DES BELGES,

A tous, présents et à venir,

SALUT.

Sur la proposition de notre Ministre,

NOUS AVONS ARRÊTÉ ET ARRÊTONS:

Notre Ministre de la Justice est chargé de présenter en Notre nom aux Chambres législatives et de déposer à la Chambre des Représentants le projet de loi dont la teneur suit:

Article 1

La présente loi règle une matière visée à l'article 78 de la Constitution

Art. 2

Il est inséré dans le Livre II, Titre VIII du Code pénal, un Chapitre IVter intitulé «De l'abus frauduleux de l'état d'ignorance ou de faiblesse»

Art. 3

Il est inséré dans le Livre II, Titre VIII, Chapitre IVter du même Code, un article 442^{quater}, rédigé comme suit:

«Art. 442^{quater}. — Quiconque aura abusé frauduleusement de l'état d'ignorance ou de la situation de faiblesse soit d'un mineur, soit d'une personne particulièrement vulnérable, en raison de son âge, d'une maladie, d'une infirmité, d'une déficience physique ou psychique, de sa situation administrative illégale ou précaire ou d'un état de grossesse pour conduire ce mineur ou cette personne à un acte ou à une abstention portant gravement atteinte à son intégrité physique ou mentale ou à son patrimoine, sera puni d'une peine d'emprisonnement de trois mois à trois ans et d'une amende de deux cents cinquante euros à vingt mille euros. Le coupable pourra de plus être condamné à l'interdiction des droits énoncés à l'article 31.

WETSONTWERP

ALBERT II, KONING DER BELGEN,

Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen,

ONZE GROET.

Op de voordracht van Onze Minister van Justitie,

HEBBEN WIJ BESLOTEN EN BESLUITEN WIJ :

Onze Minister van Justitie is ermee belast het ontwerp van wet, waarvan de tekst hierna volgt, in Onze naam aan de Wetgevende Kamers voor te leggen en bij de Kamer van volksvertegenwoordigers in te dienen:

Artikel 1

Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 78 van de Grondwet.

Art. 2

In Boek II, Titel VIII van Strafwetboek wordt een Hoofdstuk IVter ingevoegd met als opschrift «Bedrieglijk misbruik van de onwetendheid of van de zwakke positie van personen»

Art. 3

In Boek II, Titel VIII, Hoofdstuk IVter van hetzelfde Wetboek, wordt een nieuw artikel 442^{quater} ingevoegd, luidende:

«Art. 442^{quater}. — Hij die bedrieglijk misbruik maakt van de onwetendheid of van de zwakke positie van hetzij een minderjarige, hetzij een persoon die bijzonder kwetsbaar is wegens zijn leeftijd, een ziekte, een lichamelijk of geestelijk gebrek of onvolwaardigheid, zijn onwettige of precaire administratieve toestand, zijn precaire sociale toestand of tengevolge van zwangerschap, om deze minderjarige of persoon te brengen tot een daad of een verzuim waardoor zijn fysieke integriteit, zijn fysieke of mentale gezondheid of zijn vermogen ernstig wordt aangetast, wordt gestraft met gevangenisstraf van drie maanden tot drie jaar en met geldboete van tweehonderdvijftig euro tot twintigduizend euro. De schuldige kan bovendien worden veroordeeld tot ontzetting van de in artikel 31 genoemde rechten.

Si cet acte ou cette abstention du mineur ou de la personne particulièrement vulnérable a causé sa mort, le coupable sera puni d'un emprisonnement de six mois à cinq ans et d'une amende de cinq cent euros à quarante mille euros.

Le tribunal peut ordonner la publication du jugement ou d'un résumé de celui-ci dans un ou plusieurs quotidiens ou par un quelconque autre biais, le tout aux frais du condamné.

Donné à Bruxelles, le 1er juillet 2006

ALBERT

PAR LE ROI :

La Ministre de la Justice

Laurette ONKELINX

Indien deze daad of dit verzuim van de minderjarige of van de persoon die bijzonder kwetsbaar is, zijn dood tot gevolg heeft, wordt de schuldige gestraft met een gevangenisstraf van zes maand tot vijf jaar en een geldboete van vijfhonderd euro tot veertigduizend euro.

De rechtbank kan de bekendmaking bevelen van het vonnis of van een samenvatting ervan in één of meer dagbladen, of op enige andere wijze; dit alles op kosten van de veroordeelde.

Gegeven te Brussel, 1 juli 2006

ALBERT

VAN KONINGSWEGE :

De Minister van Justitie

Laurette ONKELINX

ANNEXE

BIJLAGE

TEXTE DE BASE

LE CODE PENAL

TEXTE DE BASE ADAPTE AU PROJET DE LOI

LE CODE PENAL

Article 442quater

Art. 442*quater*. — Quiconque aura abusé frauduleusement de l'état d'ignorance ou de la situation de faiblesse soit d'un mineur, soit d'une personne particulièrement vulnérable, en raison de son âge, d'une maladie, d'une infirmité, d'une déficience physique ou psychique, de sa situation administrative illégale ou précaire ou d'un état de grossesse pour conduire ce mineur ou cette personne à un acte ou à une abstention portant gravement atteinte à son intégrité physique ou mentale ou à son patrimoine, sera puni d'une peine d'emprisonnement de trois mois à trois ans et d'une amende de deux cents cinquante euros à vingt mille euros. Le coupable pourra de plus être condamné à l'interdiction des droits énoncés à l'article 31.

Si cet acte ou cette abstention du mineur ou de la personne particulièrement vulnérable a causé sa mort, le coupable sera puni d'un emprisonnement de six mois à cinq ans et d'une amende de cinq cent euros à quarante mille euros.

Le tribunal peut ordonner la publication du jugement ou d'un résumé de celui-ci dans un ou plusieurs quotidiens ou par un quelconque autre biais, le tout aux frais du condamné.

BASISTEKST

**BASISTEKST AANGEPAST AAN HET
WETSONTWERP**

STRAFWETBOEK*Artikel 442quater*

Art. 442*quater*. — Hij die bedrieglijk misbruik maakt van de onwetendheid of van de zwakke positie van hetzij een minderjarige, hetzij een persoon die bijzonder kwetsbaar is wegens zijn leeftijd, een ziekte, een lichamelijk of geestelijk gebrek of onvolwaardigheid, zijn onwettige of precaire administratieve toestand, zijn precaire sociale toestand of tengevolge van zwangerschap, om deze minderjarige of persoon te brengen tot een daad of een verzuim waardoor zijn fysieke integriteit, zijn fysieke of mentale gezondheid of zijn vermogen ernstig wordt aangetast, wordt gestraft met gevangenisstraf van drie maanden tot drie jaar en met geldboete van tweehonderdvijftig euro tot twintigduizend euro. De schuldige kan bovendien worden veroordeeld tot ontzetting van de in artikel 31 genoemde rechten.

Indien deze daad of dit verzuim van de minderjarige of van de persoon die bijzonder kwetsbaar is, zijn dood tot gevolg heeft, wordt de schuldige gestraft met een gevangenisstraf van zes maand tot vijf jaar en een geldboete van vijfhonderd euro tot veertigduizend euro.

De rechtbank kan de bekendmaking bevelen van het vonnis of van een samenvatting ervan in één of meer dagbladen, of op enige andere wijze; dit alles op kosten van de veroordeelde.